

INLEIDING

In het handboek der geschiedenis van het Vaderland, door Groen van Prinsterer geschreven, komt men Zeeland telkens tegen als de provincie, waarop de Oranjes steeds staat hebben kunnen maken. In het bangste tijdsgewricht, 6 April 1572, kiest Vlissingen, dezelfde stad waar het ondergronds verzet bij de bevrijding in '44 ook een belangrijke rol gespeeld heeft, de zijde van de Prins; 24 Mei van dat jaar 1572 wordt de vloot, waarmee van Medina Coli wordt overgebracht om Alva op te volgen, door de Zeeuwen vernield. „In Holland en Zeeland”, schreef Groen, „scheen het lot der Nederlanden . . . te zullen worden beslist . . . Vier jaar hield de Prins, schier van allen verlaten, met de hulpmiddelen van Holland en Zeeland, zich staande tegen de Spaanse macht. . . .” Ook bij Leidens ontzet speelden de Zeeuwen een rol: „De Zeeuwse vloot (20 platgeboomde scheepjes met 800 bootsgezellen) onder Boisot, over het verdronken land in de stad . . .” Telkens komen we in de 80-jarige oorlog de twee gewesten: Holland en Zeeland in één adem genoemd tegen. Ook Nuiver en Rijnders vertellen van de innige band tussen Zeeland en de Oranjes. „De stadhouder had in Zeeland veel macht. Hij beschikte gewoonlijk over drie der zeven stemmen . . .”

In 1672 waren het de Staten van Zeeland, die als eerste voorgingen om Willem III tot stadhouder te benoemen. En in de Franse tijd zien we weer de Zeeuw aan de spits in zijn trouw aan het Oranjehuis. Wie het boek: „Zeeland in de patriottentijd” gelezen heeft, is getroffen door de parallellen, die er liggen tussen de Franse en de Duitse bezettingstijd. Zelfs aan Willem V, die overal verguisd werd en wiens zwak karakter niet goed deed aan zijn populariteit, bleef Zeeland een warm hart toedragen, zodat zijn echtgenote Wilhelmina, die het avontuur bij Goejan Verwellesluis beleven moest, zich eens tot de Staten van Zeeland richtte met de woorden: „Mijn zucht en verlangen zal altoos zijn voor het welzijn van ene provincie, alwaar ik zovele blijken te ontvangen heb van ongeveinsde liefde en achting; die gevoelens zal ik ook trachten in te boezemen in de harten mijner kinderen . . .”

14 Mei 1940. „Zeeland vecht door”, vermeldt het legerbericht van generaal Winkelman. Maar na twee dagen doorgevochten te hebben, gingen de laatste resten van het Nederlandse leger in Zeeuws-Vlaanderen vlak bij Sluis de Belgische grens over. Daar, op het laatste ogenblik, kwam nog een auto met een officier in kapiteinsuniform: ZKH Prins Bernhard. De Prins heeft er een korte nachtrust genoten en Hij gaf de bevolking van het kleine plaatsje een hand, informerend, hoe men erover dacht, dat de Koningin naar Engeland was uitgeweken. „Het was zo moeilijk voor Haar geweest . . .”, zei Hij; en de Zeeuwen hebben de Prins begrepen.

In October '44 stond er vlak voor de grens in dezelfde omgeving opnieuw een auto stil. Een dame stapt uit, die verlangde te voet de Nederlandse grens over te komen . . . Tranen stonden er in de ogen van de Zeeuwen, toen zij hun Koningin begroetten, na zoveel jaren ballingschap . . . Zeeland heeft bij de bezetting het laatst en bij de bevrijding weer het eerst persoonlijk contact gehad met het Oranjehuis.

En daartussen ligt de tijd waarin ook Zeeland doorgevochten heeft, trouw aan zijn historie, trouw aan Oranje.

Zeeland vocht niet alleen door in het georganiseerde verzet, waarvan hieronder sprake is. Ook tal van blijken van ongeorganiseerd verzet treft men er aan. En dan niet te vergeten die kleine gestes hier en daar, waaruit de goede houding bleek. Wij denken bv. aan de

boerin, die een piloot, op illegale doorreis naar Engeland, goed ingepakt het . . . eerste kievitseï meegaf om aan de Koningin te overhandigen.

Wij denken aan de hengstenkeuring in Goes, die altijd plaats heeft op een drukke marktdag. Vier boertjes, in typisch Zeeuws costuum, kwamen met hun zware hengsten in ganzenpas de stad binnen. De eerste hengst had manen en staart met rood lint gevlochten, de tweede met wit, de derde met blauw en de vierde met oranje. De boertjes liepen er met stalen gezichten naast.

We denken aan de installatie van de NSB-burgemeester op een dorp in Zeeuws-Vlaanderen. Dat ging natuurlijk met veel bombarie gepaard. Maar de Zeeuwse boeren hadden afgesproken met zwaar overladen mestkarren door de dorpsstraat te rijden. Vooral voor het gemeentehuis lag het vol met het stinkende goedje. Dat kan er zo afvallen over die hobbelige keien, nietwaar?

Als we thans over het georganiseerde verzet gaan schrijven, zie de lezer het ongeorganiseerde verzet en deze demonstraties van een goede mentaliteit niet over het hoofd.

Er is wel eens beweerd, dat het georganiseerd verzetswerk in Zeeland niet die intensiteit heeft bereikt, waar andere provincies zich door hebben onderscheiden.

In ieder geval is het gewenst, dat men bij de beoordeling hiervan rekening houde met de geestelijke structuur van de Zeeuw boven de Wester Schelde. Opmerkelijk is inderdaad, dat in Zeeuws-Vlaanderen, waar de overdreven mystiek van de Zeeuwse bevolking niet doordrong en de geestesgesteldheid meer georiënteerd is naar het Zuidelijke België dan naar de Noordelijke eilanden, het verzet het sterkst was. Zelfs is het zo, dat op de eilanden, waar de geest van lijdelijkheid het diepst haar stempel drukte, het verzet het zwakst is geweest. De valse mystiek, die altijd in het hoekje der lijdelijkheid zit, kwam in de bezettingsjaren niet alleen de zieke geest, maar ook het zwakke vlees in het gevele door de armen over elkan- der te doen vouwen en te laten prevelen over „de oordelen Gods”, die we niet wederstaan mogen. Immers, een minder riskant standpunt viel moeilijk te vinden. Men kon op die manier met God en Duitsers beiden goede vrienden blijven.

Intussen eist objectieve geschiedbeschouwing, dat men hier direct aan toevoegt, dat deze ziekelijke, voor het verzetswerk funeste mentaliteit, slechts een deel der bevolking typeerde. Destemmeer bewondering moet men hebben voor de kleine groep van mannen en vrouwen, die de handschoen van de moffen wel opnamen. Uit de verslagen blijkt hun geestesgesteldheid en daaruit springt sterker dan elders deze bijzonderheid in 't oog, dat zij zich beijveren het verzetswerk van hun vrienden op de voorgrond te plaatsen, en hun eigen werk te kleineren of te negeren. Die bescheidenheid doet bij het lezen der rapporten weldadig aan.

Dat er in Zeeland misschien minder georganiseerd verzetswerk plaats vond, ligt mede aan geheel andere factoren, die verband houden met de geografische toestand en strategische ligging van dit gewest. Wie bv. uit Holland naar Zeeuws-Vlaanderen wilde, of omgekeerd, moest minstens vier sterke contrôles passeren: Breskens, de Sloedam, de Vlakebrug en ten slotte de Kreekerakdam bij Rilland-Bath. Soortgelijke moeilijkheden bestonden er tussen de verbinding van de eilanden onderling. Een gevolg hiervan was o.a., dat een gedeelte van Zeeland, nl. Tholen en St. Philipsland, georiënteerd was op Noord-Brabant. Bijna steeds had men met bootdiensten te doen en ook al was het personeel van deze veren meestal betrouwbaar en al waren de meeste kapiteins goede medewerkers, anderzijds waren er dikwijls dubbele contrôle-posten op deze veren. En die kon men niet ontgaan, wat het koerieren uitermate bemoeilijkte.

Een andere niet te verwaarlozen factor was, dat Zeeland gedurende de hele bezettingstijd tot „Sperrgebiet” verklaard is geweest en vaak zelfs zo, dat men zonder speciale vergunning Zeeland niet in of uit kon komen. Zeeland is altijd geweest en was ook nu een strategisch

terrein, waarbij de bezetter het grootste belang had. Het beheerst de Schelde, de toegangsweg naar Antwerpen, en het is van ouds: het pistool op de borst van Engeland. Het wemelde er zodoende van Duitsers en van versterkingen. Alleen het water kon dit Duitse weerstandsnest uitroeien, wat inderdaad met Walcheren gebeurd is. We zullen ons vervolgens bepalen tot het onderduikerswerk.

DE OPBOUW VAN DE PROVINCIALE ORGANISATIE

Wil men inzicht krijgen in de groei van de provinciale organisatie, dan moet men er van uitgaan, dat op de eilanden reeds vroeg hier en daar mensen met voor de hand liggend verzetswerk bezig waren. Sommigen waren aangesloten bij de OD. Daarvoor was echter niet veel werk te doen. Ook aan het inlichtingenwerk namen verschillenden actief deel. Verder heeft vooral de illegale voorlichting een belangrijke plaats ingenomen in het pionierswerk in Zeeland. Die voorlichting werd in '43 opgevangen door de organisatie Trouw. Mede dank zij de Trouwverbandingen begon vanuit Zuid-Beveland in '43 ook de opbouw van de provinciale organisatie der LO; eerst ontstond een vaste band met Walcheren en toen met Zeeuws-Vlaanderen. Noord-Beveland en Schouwen en Duiveland kwamen er later bij en de verbinding daarmee geschiedde via de koeriers van Trouw. Hoewel Trouw en de LO in Zeeland innig verstrengeld bleven, maakte men op den duur in goede harmonie toch een organisatorische scheiding. Wij zullen dit proces wat nauwkeuriger nagaan; eerst in 't kort voor Trouw.

Een der eerste figuren uit het Zeeuwse verzet was Kees (Cornelis de Graaff †), die zijn trouw aan dit werk met zijn bloed bezegeld heeft. Reeds in '41 maakte hij te Goes plaatselijke circulaire en werkte hij voor de inlichtingendienst. Later kwam hij op zijn zwerftochten hiervoor in aanraking met Trouw, waardoor hij de centrale figuur in Zeeland werd voor de Trouwverspreiding. Hij legde contacten met Walcheren en Zeeuws-Vlaanderen, waar een aantal mensen reeds zelfstandig met voorlichtingswerk bezig was.

*Cornelis de Graaff
(Kees)
Gearr. 21-9-'43 i.v.m.
werkzaamheden voor Trouw.*

Het Trouwwerk van Kees de Graaff werd, na diens gevangenneming in September '43, overgenomen door Cor-Zeeland (Jan Veldkamp †), totdat deze in Januari '44 in Overijssel ging werken.

Op Walcheren had men i.v.m. de lijdelijkheid der bevolking de noodzaak van principiële voorlichting reeds spoedig ingezien. Oom Peter, een grossier uit Middelburg, en Simon treffen we in dat werk aan. De laatste kwam, op zoek naar landelijk contact, in aanraking met Trouw en zo werd Walcheren in verbinding gebracht met Kees de Graaff. Na de overval op het distributiekantoor te St. Laurens, 29 December '43, waaraan ook Simon deelnam, moest deze zijn werk in Zeeland neerleggen, daar hem de grond te warm onder de voeten werd.

Kees de Graaff heeft de eerste steen gelegd voor een duurzaam organisatorisch verband van Zeeland met de LO, toen hij Frits de Zwerver in Goes introduceerde. Deze kwam van 13-16 Mei '43 in Goes, preekte er en hield er enkele vergaderingen, waaruit de zgn. algemene groep ontstond, die daar dus aanvankelijk de officiële LO was. Merkwaardig is nu, dat in deze op initiatief van Frits voor het LO-werk georganiseerde groep practisch geen gereformeerden zaten, terwijl daarnaast op Zuid-Beveland de zgn. gereformeerde groep werkzaam was, die zich toen althans nog niet bij de LO wilde aansluiten. Toch had ook deze groep haar relatie met de LO, nl. met het Beurslid Ds Jan uit Sprang-Capelle.

Zoals gebruikelijk, werd afgesproken, dat afgevaardigden van de algemene groep de Beurs zouden gaan bezoeken. Na een vergeefse reis naar Utrecht verschenen voor het eerst in begin Augustus '43 twee Zeeuwen op de Beurs in Zwolle. Voorspoedig ging het echter met het Beursbezoek niet, want daarna volgen nog enkele mislukte reizen, vanwege verandering van het vergaderadres. In het najaar ging Ds Jan uit Sprang-Capelle de zaken voor Zeeland waarnemen. De gebeurtenissen brachten intussen reeds spoedig een verandering in de toestand van de LO op Zuid-Beveland. Op 29 Augustus werd een leider van de algemene groep gearresteerd en op 7 September volgden arrestaties van andere leden. Jan Steen, die in beide groepen ingeburgerd was, bracht de fusie van de overblijvenden met de gereformeerde groep snel tot stand en zo werd dit gemengde gezelschap de LO in Zuid-Beveland onder een tweehoofdige leiding, terwijl Jan Steen in feite met de uitvoering van het werk belast werd.

In October kwam Ds Jan uit Sprang-Capelle er op aandringen, dat men de provinciale organisatie verder zou gaan uitbouwen. De mannen uit Goes gingen op reis en kregen contact op Walcheren, maar toen zij een week later weer naar Walcheren terugkeerden om een leidende figuur, Ds Smoon, te treffen, bleek deze niet te voelen voor een organisatorisch verband. Walcheren kon zich trouwens redden, want Ds Smoon had reeds enkele contacten voor bonkaarten en voor het plaatsen van onderduikers elders in het land, o.a. in Utrecht. Via het Beurslid Ds Jan wisten de Zuid-Bevelanders nu echter het Utrechtse kanaal droog te leggen en Walcheren, dat arrestaties veronderstelde, zocht nu zelf opnieuw verbinding met Zuid-Beveland.

Zo kwam dan eindelijk op een vergadering, ten huize van Oom Peter, in December '43 de provinciale organisatie van Zeeland tot stand. Smoon werd voorzitter en Oom Peter secretaris.

Met Zeeuws-Vlaanderen en Noord-Beveland hadden zij in die tijd nog niet veel meer dan een koeriersverbinding. Maar toen bestond toch de LO in Zeeuws-Vlaanderen reeds lang, want Frits de Zwerver was van Goes naar Terneuzen gegaan en preekte en vergaderde ook daar. Hij kwam in aanraking met een groep mensen in Oost-Zeeuws-Vlaanderen, die reeds in vrij willekeurige verbinding met elkaar bezig waren met inlichtingenwerk en onderduikershulp. Dat werk trof men trouwens in het Westelijk deel ook aan, waar bovendien Trouw vaste voet had en, zoals ook op andere eilanden, en passant het onderduikerswerk behartigde. Het bezoek van Frits de Zwerver had tot gevolg, dat men in Oost-Zeeuws-Vlaanderen in iedere plaats commissies van drie ging vormen en wekelijks bijeen kwam. Op 15 Januari '44 vond in de LO-Zeeland een verandering plaats. Toen kwam op verzoek van de provinciale vergadering Jan de Wit, een familielid van Rob Kooymans uit Breda, naar Zeeland om de mannen, die reeds zoveel verzetswerk en dikwijls ook nog legaal werk verrichtten, te ontlasten van het reizen door de provincie. Jan de Wit had reeds in Ede meegewerkt, werd gearresteerd, maar wist te ontsnappen en kwam zo via Breda in Zeeland terecht. Van Goes ging hij naar Walcheren, waar hij tot zijn schrik op een politiebureau ontvangen werd. Maar zijn vrees was ongegrond. De ontvangst was georganiseerd door Oom Bob, een marechaussee en medewerker van de LO. In de vergadering sprak men af, dat Jan de Wit zou gaan reizen en trekken voor de opbouw van de LO. Hij vestigde zich als verzekeringsagent in Middelburg.

Zijn eerste reis was naar Oost-Zeeuws-Vlaanderen, waar hij wist te bewerkstelligen, dat in iedere plaats een duikhoofd kwam, die in relatie kwam te staan met één der drie rayons: Axel, Hulst en Terneuzen. In Februari verscheen hij in West-Zeeuws-Vlaanderen, dat

*Jan Veldkamp
(Cor-Zeeland)
Tevens: LO-Overijsel,
Trouw.
Gearr. 15-1-'45 in Almelo
bij straatcontrole.*

hij nu definitief met de LO wist te verbinden en waarbij Trouw zich losmaakte van het duikwerk. Er kwamen daar twee rayons: Breskens en Oostburg. Van toen af verscheen van West zowel als van Oost een koerier op de provinciale vergadering.

Over de koeriers in deze provincie dient een opmerking gemaakt te worden. In Zeeland treft men de merkwaardige situatie aan, dat de leiding niet berustte bij de man, die het meest op stap was voor de verbindingen en de vergaderingen. Dat vond ongetwijfeld zijn oorzaak in het feit, dat de leiders hun legale werk voortzetten, zodat de geïsoleerde eilanden hen noopten het leeuwenandeel van hun werk in handen te leggen van een koerier, die in dit geval vanzelfsprekend spoedig een grote zelfstandigheid kreeg. Zo had Smoon de leiding van de provincie, maar Jan de Wit bezocht de districten en op den duur ook de interprovinciale voor de drie Zuidelijke provincies. Iets dergelijks trof men aan op Zuid-Beveland, waar Jan Steen niet de leiding had, maar toch voor Zuid-Beveland de provinciale vergadering bezocht; eveneens in Zeeuws-Vlaanderen, waar met name in Aardenburg en Axel de leidende figuren zaten, terwijl het uitvoerend werk en de verbindingen in handen waren van Kleine Jaap voor het district West en van Bill voor het district Oost.

Toen de provincie eenmaal in LO-verband georganiseerd was, waren op de provinciale vergadering vertegenwoordigd: Zuid-Beveland, Walcheren, Oost- en West-Zeeuws-Vlaanderen, Noord-Beveland en Schouwen en Duiveland. Tholen en St. Philipsland waren op Noord-Brabant geïoriënteerd, zij het, dat met Tholen via Trouw nog enige relatie bestond. De onderduikers werden op de eilanden onderling en verder op de provinciale Beurs verhandeld. De interprovinciale Beurs moest het overschot verwerken en door de ongunstige situatie van Zeeland had dit het effect, dat weliswaar 500 onderduikers van buiten de provincie opgenomen werden, maar anderzijds 2000 onderduikers uit Zeeland buiten de provincie geplaatst werden. Met de meeste onderduikers had men -zoals trouwens overal- geen moeilijkheden, maar in sommige gevallen kwamen er toch moeilijkheden op de provinciale vergadering. Treffend in de tegenstelling zijn de volgende twee brieven van onderduikers, die overigens slechts als excepties en zeker niet als regel opgevat mogen worden. De eerste luidde ongeveer: „Kunt U mij een ander adres geven. Ik ben nl. een eerlijke jongen en hoop dat te blijven; bovendien ben ik verloofd met een net meisje en nu wordt ik aldoor lastig gevallen door mijn hospita, die weduwe is. U begrijpt hoe moeilijk dit voor mij is.” Het andere briefje was zo mogelijk nog van ernstiger aard. Het luidde: „Heren help mij als het even kan aan een ander huis, liefst een hoerenhuis; ik weet af en toe geen raad meer met mezelf.” De briefjes kwamen tegelijkertijd op de Beurs en één der aanwezigen stelde toen voor, deze onderduikers te laten ruilen. Vanzelfsprekend is men op dit voorstel niet ingegaan.

Een andere zorg van de Beurs was de mogelijke fraude met bonkaarten. Om die kans af te snijden is men er ook in Zeeland toe overgegaan, contrôle op de uitreiking toe te passen, door het in code noteren van de adressen, waar kaarten geplaatst moesten worden. Dit wekte vanzelfsprekend ook in Zeeland veel weerstand, maar het was reeds in preventieve zin een afdoende methode tegen eventuele ongeregeldheden.

De bonkaarten kwamen aanvankelijk in hoofdzaak van buiten de provincie, maar in '44 was men toch zover, dat men zich van valse inlegvellen en gekraakte bonkaarten in Zeeland kon voorzien en zelfs een overschot buiten de provincie afleveren. Zeeland is in dit opzicht een unicum in de LO, dat men op de provinciale vergadering vanwege het gevaar van fraude het overschot der bonkaarten soms heeft verbrand. Later wist men er een bestemming voor te vinden in ziekenhuizen.

Voor de vervalsingen had men in Goes een afdeling van de PBS, waar Ben resideerde, die door middel van Frans-PBS in relatie stond met het bureau Coco te Rotterdam. Zijn bezoek aan de bevolkingsregisters leverde volgens de bekende methode op den duur 400 PB's

per maand op. Eens bezochten de Duitsers zijn zolderkamertje. Zij organiseerden de inkwartiering. Bij de contrôle van zijn papieren stelde Ben zich voor als registrateur van de Nederlandse Gemeenten en hij demonstreerde zijn kaartsysteem. De Duitsers keken bedenkelijk, dat zo'n hoge ambtenaar op een zolderkamertje zijn bureau had, maar Ben wees op de woningnood, o.a. tengevolge van de inkwartiering. De Duitsers vertrokken met de belofte iets voor hem te zullen doen.

Wij zullen vervolgens iets meer vertellen van de afzonderlijke eilanden.

ZUID-BEVELAND

De LO in Zuid-Beveland was minder dan in de andere districten gekoppeld met de Trouw-organisatie. De algemene en de gereformeerde groep, waaruit de LO daar voortkwam, stonden er slechts zijdelings mee in verbinding en ontstonden uit particulier onderduikerswerk en uit inlichtingenwerk, terwijl men ook hier en daar OD-mannen aantrof.

Toch was juist hier, en wel in Kruiningen, de Zeeuwse Trouw-organisatie geconcentreerd. Met deze organisatie van Kees de Graaff hing een groep samen — de groep Quant — die een honderdtal onderduikers verzorgde en de bonkaarten hiervoor van Trouw kreeg. Najaar '43 kwam een overeenkomst tussen de LO en Trouw tot stand, waarbij Trouw het onderduikerswerk aan de LO overdroeg. Zo kwam ook Pieter C. Quant (†) bij de LO aankloppen om bonkaarten. Men was aanvankelijk wat wantrouwig tegenover hem, maar hij kreeg de bonkaarten en op den duur ging de groep in de LO over. Het wantrouwen blijkt achteraf niet gerechtvaardigd geweest te zijn. Quant was een uitstekend verzetsman.

*Pieter C. Quant
Tevens: Trouw, OVN, OD.*

Op 10 Mei '44 werd hij bij een WA-overval, onder bevel van de Goese WA-leider Ko Dekker, gearresteerd. Hoewel hij zeer veel wist, heeft hij tijdens zijn gevangenschap niemand verraden en hield hij onder de meest sadistische druk van de SD stand. Op 11 Augustus '44 werd hij gefusilleerd.

Voor het inzamelen van geld voor de gezinnen van zeevarenden ontstond een kleine groep van S., die bonkaarten uit Zevenbergen kreeg. S. wilde zich niet aansluiten, maar de zorg over onregelmatige uitreiking van bonkaarten, veroorzaakt door onafhankelijke en ongecontroleerde uitreiking, noopte de LO er toe contrôle uit te oefenen en systematischer te werk te gaan. Daartoe moest men van ieder weten waar de bonkaarten heengingen. Trouw en de groep Quant schikten zich daarin, maar S. kwam pas over, nadat zijn kanaal via de Beurs drooggelegd was. Ook toen weigerde hij echter opgave te doen. Om de onderduikers niet te treffen heeft men daar tenslotte maar in berust.

Een goede samenwerking was er met de kloosterlingen van Rilland-Bath. De leiding berustte bij een broeder-overste, van wie de LO en Trouw een sterk morele steun kregen. Het klooster herbergde verschillende onderduikers. Op enkele plaatsen aan de zeedijk waren bovendien onderduikers voor werk aan de dijk in keten ondergebracht.

In totaal werden omstreeks 520 bonkaarten per maand in Zuid-Beveland verspreid, aanvankelijk verkregen van buiten de provincie, later op valse inlegvellen van de distributiekantoren.

WALCHEREN

Op Walcheren, en vooral op het platteland ervan, konden slechts weinig onderduikers geplaatst worden. De lijdelijkheid speelt met name hier en op de noordelijker gelegen eilanden een grote rol. Deze lijdelijkheid zit de Walchenaren in het bloed met een erflijke

belasting. Dit zal vermoedelijk ook de oorzaak ervan zijn, dat de Duitsers eens tegen Smoon zeiden: „Zeeland is onze beste provincie”. Eerste eis was dus de illegale voorlichting. Hier en daar begon men er op eigen initiatief mee. In '43 verscheen in Middelburg „De Kroniek van de Week” zelfs in een oplage van 5000 exemplaren.

Ook Trouw vestigde zich stevig op dit eiland en „De Kroniek” ging er al spoedig een fusie mee aan. De mannen in dit werk waren — behalve hier en daar met werk voor de inlichtingendienst — ook met onderduikerswerk bezig. En zo bleven de LO en Trouw nauw verbonden, totdat later om praktische redenen althans in de leiding een functionele scheiding ontstond. Maar aanvankelijk waren toch bv. Smoon en Oom Peter in beide soorten werk betrokken, de eerste met de Trouwverspreiding als bijwerk, de laatste als het centraal punt van Trouw op Walcheren.

Ook voor de financiën trad men gezamenlijk op. De opbrengst van de Trouwverspreiding werd ten dele gebruikt voor de onderduikers en de achtergebleven gezinnen. Verder voorzag men zich uit particuliere bijdragen en collecten.

In de begintijd waren de relaties ook hier, zowel intern als naar buiten, vrij willekeurig. Ds Smoon, die zich al spoedig op het onderduikerswerk toelagde, wist zich door correspondentie met predikanten elders in het land contacten te maken, die daar later ook tot de LO behoorden. Op die wijze wist hij zich van bonkaarten te voorzien en onderduikers te plaatsen. Intern had hij bv. contact met Oom Peter.

Deze laatste bouwde met anderen de Trouw-organisatie op Walcheren op. Maar daar bleef het niet bij. Reeds in '41 was hij tevens bezig met het plaatsen van onderduikers en daarvoor nog verzorgde hij voedseltransporten voor de Joden naar Amsterdam, later voor de concentratiekampen. Een vindingrijk man. Van hem is ook de LOB (Landelijke Organisatie tot Berechting na de oorlog), een waarschuwingsbrief, gericht aan particulieren, gevangenisdirecteuren e.d., gepost in Amsterdam en met het doel de geadresseerden tot een goede houding of tot een verzetsdaad aan te sporen. Er werd de betrokkenen in medegedeeld, dat zij na de bevrijding over hun houding ter verantwoording geroepen zouden worden. Niet zelden had dit een gunstig gevolg, soms zelfs de vrijlating van gevangenen. Op het bureau „Bevolking” in Vlissingen werkte een zekere Oom Arie. Hij stond via de Trouwmensen in verbinding met Oom Peter en bovendien had hij door de koerier Bertus, die de verbinding tussen Zuid-Beveland en Zeeuws-Vlaanderen onderhield, ook contact met de LO op Zuid-Beveland. Als dan de Zuid-Bevelanders in het najaar '43 de verbinding van Smoon met het land blokkeren om Walcheren in het gareel te krijgen, en men daar veronderstelt, dat arrestatie de oorzaak is, gaat men zich op de verbinding van Oom Arie toeleggen, om dan te ervaren, dat men bij dezelfde LO in Zuid-Beveland terecht kwam, wier voorstel men even van tevoren van de hand gewezen had. Zo kwam men dan in December bijeen en ontstond de provinciale organisatie, waarvan reeds sprake was.

Maar dat niet alleen. Ook op Walcheren werd orde op zaken gesteld. Men stelde bv. het gebruik van schuilnamen verplicht. Walcheren werd ingedeeld in twee districten: Middelburg onder Oom Peter en Vlissingen onder Oom Arie.

De laatste stond reeds enige tijd in verbinding met de belangrijke groep van de winkelier Evertsen uit Vlissingen, die overigens ook contact had met Quant van Zuid-Beveland. Evertsen, begonnen met het helpen van militairen, had reeds vele onderduikers geplaatst. Toen Oom Arie in Februari '44 moest onderduiken, omdat hij weigerde spitters aan te wijzen, was Evertsen dan ook de aangewezen man voor het district Vlissingen.

Even later werd Walcheren in drie districten verdeeld, omdat Oom Peter het te druk kreeg. De eerder genoemde Oom Bob, sinds Augustus '43 een van Oom Peters contacten, kreeg het platteland onder zijn beheer. Hij was een van de politiemannen op Walcheren, die van meet af de LO goede illegale politiediensten bewezen had. Onderduikers heeft Walcheren

*Wouter J. Damen
LO-Middelburg.
Gearr. 1-10-'44 onder ver-
denking van sabotage.*

*Krijn Louwerse
Pl. leid. LO-Ritthem.
Op 2-11-'44 door granaat
getroffen en gedood.*

*Jan de Visser
LO-Vrouwenpolder.
Tevens: OD.
Gearr. 26-7-'44 bij huis-
zoeking t.g.v. bekendheid
met ill. werk.*

*Andries P. Dieleman
LO-Nrd. Beveland.
Gearr. 6-9-'44. Zie pag.
305.*

*Marinus D. de Groot
LO-Goes. Tevens: Trouw.
Gearr. 3-10-'44 onder ver-
denking van sabotage.*

*Job D. van Melle
(Veldhoen)
LO-Goes. Tevens: OD.
Gearr. 20-2-'45 in spertijd
te A'dam.*

*Jacob Klaayssen
(Oom Jaap)
LO-Goes.
Gearr. 12-2-'44 vern. door
verraad. Was reeds eerder
gearr., doch weer op vrije
voeten gesteld.*

*Willem L. Harthoorn
LO-'s Heer Arendskerke.
Gearr. 18-8-'44 bij huis-
zoeking door landwacht
t.g.v. bekendheid met ill.
werk.*

*Jan A. Mol
LO-Kapelle.
Tevens: Trouw, incl. dienst.
Gearr. 29-8-'43 t.g.v. door-
slaan van voorheen gehuis-
veste Duitse deserteur.*

*Geleyn J. Verheyke
LO-Ellewoudsdijk.
Tevens: OD.
Bij bombardement gewond
en op 16-10-'44 overleden.*

*Johannes Overbeek
(Hannes)
LO-Krabbedijke en Nieu-
wer-Amstel. Tevens: Trouw.
Gearr. 24-7-'44 in A'dam
bij overval op LO bur.
aldaar.*

*Jacques J. Th. Rademakers
LO-Hulst.
Gearr. 29-7-'44 bij huis-
zoeking naar een ander.*

*Leendert Serier
LO-Oostburg.
Gearr. 16-10-'43 t.g.v. aan
Klaayssen gezonden post-
wissel. Kl. was juist voor
de eerste maal gearr.*

*Victor J. Verdonck
LO-Oostburg.
Op 22-7-'44 overleden aan
hartaanval mede t.g.v.
verzetwerk.*

er omstreeks 450 gehad, waarvan verreweg de meesten in en om Vlissingen. Op den duur kon men zich voorzien met valse inlegvellen, waarvan er 300 geplaatst werden. De LO wist met de TD-beschikking voor onderduikers een 500-tal stamkaarten illegaal vrij te maken. Ook in de Z-kaarten-actie liet men zich niet onbetuigd. De onderduikers werden aan het schrijven van Z-kaarten met gefingeerde namen en adressen gezet, waarvan er duizenden ingediend zijn.

Het initiatief tot de bevrijdingsactie op Walcheren, men zou kunnen zeggen: de vorming van de BS, ging van de LO uit. Later is de OD zich er mee gaan bemoeien en ontstond een goede samenwerking in dit werk.

ZEEUWS-VLAANDEREN

In Zeeuws-Vlaanderen, waarvan het westen door de Duitse maatregelen moeilijker te bereiken was, treft men als verzetswerk het eerst spionnagewerk aan. Ook zitten sommigen in de overigens passieve OD. Verder dringt de illegale pers reeds spoedig in het westelijk gedeelte door en tenslotte is hier en daar een voorloper van de LO met voor de hand liggend onderduikerswerk bezig.

De pioniers, die dikwijls op alle gebieden tegelijk bezig waren, kwamen vanzelfsprekend op den duur in contact met elkaar, maar van een blijvend verband voor het onderduikerswerk is vóór midden '43 toch nog geen sprake. Met de komst van Frits de Zwerver in Oost-Zeeuws-Vlaanderen begonnen en daarna uitgebouwd, wordt de organisatie na de komst van Jan de Wit voltooid en in vast provinciaal verband gebracht. Eigenlijk is de komst van Frits niet de enige oorzaak van het ontstaan der organisatie. Men had zich nl. toen reeds voorgenomen dit werk te organiseren, omdat men ergens bemerkte, dat door enkele zwakke broeders het illegale werk en de zwarte handel niet geheel uit elkaar gehouden werden.

Men heeft verder in '43 niet stil gezeten. Voortdurend werden nieuwe contacten gemaakt en verbindingen gelegd, o.a. met Bertus, een onderduiker in Zeeuws-Vlaanderen, afkomstig van Zuid-Beveland, die lange tijd de verbinding tussen beide gebieden met Walcheren onderhield. Deze Bertus, die bij een dominee in Aardenburg ondergedoken was, kreeg reeds voor de komst van Frits contact met een verzetsman in Axel, bij wie hij ook onderdook om van daar uit Zeeuws-Vlaanderen-West intensiever te gaan bewerken. Hij kwam via de genoemde Axelse medewerker tevens in aanraking met Bill, die reeds lang bezig was met allerlei verzetswerk. Eerst gingen ze samen op stap als koeriers voor Zeeuws-Vlaanderen, daarna nam Bertus het westen en Bill het oosten voor zijn rekening.

Eind '43 nam Bertus een neef van de man uit Axel, Kleine Jaap, mee op stap en spoedig daarna nam deze het werk over, terwijl Bertus zich na de kraak van St. Laurens uitsluitend met KP-werk ging bezighouden. Maar eerst heeft hij toch nog Jan de Wit, de koerier van de provinciale, geïntroduceerd bij de contacten in Zeeuws-Vlaanderen.

Ook zo is het beeld uit de beginperiode nog niet voltooid. Men moet nl. ook aandacht besteden aan de vele en willekeurige contacten, die de verzetsmensen uit Zeeuws-Vlaanderen buiten dit gebied hadden. Bertus bv. kreeg zijn bonkaarten, voordat Zeeuws-Vlaanderen officieel bij de LO getrokken was, o.a. uit Barendrecht van de latere Frans-PBS en zelfs ook uit Zeist. Omstreeks de komst van Frits de Zwerver werd Goes zijn bonkaartencontact, terwijl hij ook relaties met Vlissingen onderhield en tenslotte op eigen houtje de weg wist te vinden naar Cor van de LO in Breda en naar Eindhoven.

Bill had met name ten behoeve van de inlichtingendienst contact met Quant en met de algemene groep op Zuid-Beveland. Met die groep onderhielden ook de latere LO-medewerkers uit Sluis verbinding voor het verkrijgen van bonkaarten, totdat in September '43

de algemene groep uitgeschakeld werd. De dominee van Aardenburg legde contacten op Noord-Beveland voor het plaatsen van onderduikers. Verder bestond er een Trouw-verbinding tussen Breskens en Vlissingen, die ook voor inlichtingenwerk gebruikt werd en die in de beginperiode van belang was voor de LO, omdat in het noordelijk deel van West-Zeeuws-Vlaanderen de LO en Trouw één waren.

Tenslotte is het van belang op te merken, dat de Witte Brigade voor de spionage en het etappenwerk voorposten in Zeeuws-Vlaanderen had zitten, met name op de lijn Hulst-Clinge. Die verbinding bestond reeds in '40.

Begin '44 werd de organisatie van Zeeuws-Vlaanderen voltooid. Vele plaatsen — bv. Axel, Hulst, Aardenbrug, Oostburg, Breskens en Sluis — waren toen reeds actief aan de gang en in onderling verband; in andere plaatsen moest de actie nog gestart worden of bij vernieuwing op gang gebracht worden, bv. in Terneuzen, Sas van Gent en Kloosterzande. In weer andere plaatsen werkte men reeds, maar was het leggen van vaster verband met het district noodzakelijk.

Eigenlijk kwamen er twee districten, Oost met de rayons Hulst, Axel en Terneuzen; West met Breskens en Oostburg. Een duidelijke districtsleiding bestond weliswaar niet, zij 't dat de genoemde medewerker uit Axel (Oost) en de dominee uit Aardenburg (West) een belangrijke plaats in de districten innamen. De koeriers Bill en Kleine Jaap onderhielden, zoals gezegd, de verbindingen in en buiten het district. Tot September '44 (op 19 September werd Axel bevrijd) wist men dit organisatorisch verband in stand te houden en uit te breiden.

Het totaal aantal onderduikers is ook hier moeilijk te schatten, maar het zal in ieder geval liggen boven het aantal uitgereikte bonkaarten: 800 voor Zeeuws-Vlaanderen-Oost en 500 voor Zeeuws-Vlaanderen-West. Dat aantal werd in toenemende mate op valse inlegvellen verkregen.

Ook hier besteedde men aandacht aan de contrôle op de uitreiking. Toen een contact in Zaamslag weigerde op te geven, hoe de afgenomen 10 bonkaarten gedistribueerd werden, verschaftte men geen bonkaarten meer; eerst poogde de man door opgave van enkele adressen de LO tevreden te stellen, maar het ene bleek zijn eigen duikadres te zijn en het andere was dat van zijn „medewerker”, die hem echter niet kende. De jongeman zette zijn pogingen om bonkaarten te verkrijgen onder dreigementen voort en gaf daartoe zelfs bekendheid aan LO-adressen. De LO nam het arbeidsbureau in de arm en van daar uit werd hij gewaarschuwd zich niet meer op straat te vertonen, omdat hij anders voor de arbeidsinzet gevorderd zou worden. Dat was afdoende.

Financiën voor het werk kreeg men volgens de bekende recepten, terwijl vooral in het Noorden van West-Vlaanderen de kas versterkt was uit de verkoop van Trouw. Een boer uit West-Zeeuws-Vlaanderen kocht de „last” van het herbergen van onderduikers af door maandelijks f 500.— te verschaffen.

Voor het plaatsen van onderduikers probeerde men vanzelfsprekend protestanten bij protestanten en katholieken bij katholieken te plaatsen, wat onder de gemengde bevolking vooral in Oost-Zeeuws-Vlaanderen goed gelukte. Ook het medewerkersapparaat was daar gemengder, zij het dan dat uit de oorzaken van het ontstaan, de leiding overwegend in handen van protestanten was.

Hier en daar muntte men uit in gastvrijheid, zoals bv. een weduwe in Zaamslag, die zelf twee zoons elders ondergedoken had en vijf onderduikers in haar huis nam. Op een boerderij in de Emmapolder waren er soms negen tegelijk, maar dat waren hoofdzakelijk onderduikers voor de etappendienst, die daar klaar gehouden werden voor het overschrijden van de grens.

De grensoverschrijding vond met behulp van medewerkers uit het politiecorps plaats in

samenwerking met de Witte Brigade voornamelijk bij Clinge. Twintig piloten, 6 Franse krijgsgevangenen, benevens vele illegale werkers en onderduikers, passeerden daar de grens.

De 70-jarige pastoor uit het dorp, die men de „wandelende BBC” noemde, verleende zijn trouwe diensten voor het gesprek met vreemdelingen in het Frans en in het Engels, zowel als voor het invullen der papieren. Andere illegale grensovergangen bestonden bij Selzaete, St. Jan Steen en Nieuwnamen. Vanzelfsprekend werd in het grensgebied door de Duitsers en de landwacht zwaar gecontroleerd. Ook het overbrengen van piloten naar Zeeuws-Vlaanderen was door de contrôle zeer moeilijk. Twee medewerkers uit Axel, die een drietal Engelse piloten op de veerboot van Hoedekenskerke naar Terneuzen vervoerden, kwamen in moeilijkheden, doordat de aan boord aanwezige Duitsers zich naast de piloten neerzetten. Een poging tot een gesprek zou fataal kunnen worden. Nu kwam er juist een Engels eskader over de Schelde, dat de aandacht wat afleidde. Een Duitser merkte op: „Sie fliegen über”. „Ja”, antwoordde een LO’er. Daarop verzekerde een andere Duitser diep ademhalend: „Sie müssen Glück haben”. De LO’er antwoordde: „Und wissen Sie was die Flieger sagen? Sie sagen: You must have luck”. En de Engelse piloten zaten er bij met een gezicht alsof ze er alles van begrepen. . . .

Het contact met officiële organen, politie, distributiebureaux en arbeidsbureaux, was over het algemeen uitstekend en het heeft veel profijt opgeleverd, o.a. bij de voorziening van de Quittungen der Z-kaarten, waardoor vanwege de Z-kaarten-actie geen man uit Zeeuws-Vlaanderen gevorderd werd.

Er was ook contact met de SD, maar van enigszins andere aard. In Terneuzen tapte een medewerker nl. gedurende twee jaar de SD telefoon af. Hij wist uit de afgeluisterde gesprekken vele waarschuwingen door te geven.

Geheel verstoken van arrestaties bleek Zeeuws-Vlaanderen niet. Reeds in Augustus ’43 werden in Zeeuws-Vlaanderen-Oost arrestaties verricht i.v.m. inlichtingenwerk en Trouwverspreiding en samenhangend met de arrestaties van de algemene groep op Zuid-Beveland. Op de lijn van Selzaete werden de medewerkers voor de etappendienst naar België door arrestatie uitgeschakeld. Ook de reeds eerder genoemde voorman uit Axel werd in ’44 gearresteerd wegens het verbergen van Joden.

NOORD-BEVELAND

Op dit eilandje rustte de verantwoordelijkheid voor het LO-werk voornamelijk op de schouders van twee mannen uit Wissekerke. De een was een drukker, die zijn drukkerij voor een berichtendienst en voor het verspreiden van pamfletten wel besteedde. Hij, zowel als de andere, stond slechts in verbinding met de LO via een Trouwcontact, de eerste via Middelburg en Vlissingen en de laatste door de Trouwkoerier op de Noordelijke eilanden: tot eind ’44 David, daarna Leo, die ook op de provinciale vergadering verscheen voor Noord-Beveland en Schouwen-Duiveland. Ook Jan de Wit bezocht het eiland eens en verstevigde daarmee de verbinding.

Noord-Beveland had omstreeks 60 onderduikers, voornamelijk in en om Wissekerke geplaatst. De boeren waren niet erg willig in het opnemen van onderduikers.

Na de geruchten van Dolle Dinsdag zijn de eilandbewoners ondanks waarschuwingen der illegaliteit voorbarig geweest met het vlaggen, het onklaar maken van veerboten en het gevangennemen van Duitsers. Het eiland werd nog niet bevrijd en de Duitsers keerden terug, staken enkele hofsteden in brand, hielden razzia’s en arresteerden een medewerker Andries P. Dieleman (†), die later op Walcheren is gefusilleerd. Op 1 November ’44 werd het eiland bevrijd.

Iman M. v. d. Bijl
Pl. leid. LO-Zonnemaire.

Joost P. Jonker
LO-Haamstede.

Leendert M. Jonker
LO-Haamstede.

Marcus P. M. v. d.
Klooster
LO-Brouwershaven.

Jan A. Verhoeff
LO-Brouwershaven.

Deze 5 personen behoorden tot de LO op Schouwen en Duiveland. Met V.d. Beek (zie hieronder) gearresteerd 7-12-'44. Drie dagen later opgehangen.

SCHOUWEN-DUIVELAND

Nog losser is de relatie van dit eiland met de LO. Ook hier bestond ze hoofdzakelijk door de Trouwkoeriersdienst van Leo. Activiteit in de LO, voor Trouw en voor het OD-werk, trof men aan in Zierikzee, Renesse, Zonnemaire en Haamstede.

Voor een steviger aanhalen van de verbinding met de LO was geen gelegenheid meer, daar het eiland op 15 Maart '44 geëvacueerd werd. De omstreeks 15 onderduikers werden veilig via Goes afgevoerd.

In de eindphase van de bezetting heeft de illegaliteit van het eiland nog een zeer tragische gebeurtenis meegemaakt. De Duitse bezetting bestond ten dele uit Russische krijgsgevangenen, wier leider contact zocht met de illegaliteit om te helpen het eiland te bevrijden. Daar kwam echter niets van, maar de Duitsers begonnen ongerust te worden en vorderden voor hun veiligheid alle mannen tussen 17 en 40 jaar. Een groep illegale werkers beraamde daarop het plan om het eiland te ontvluchten. Op 3 December '44 werd door de districtsleider van de PZEM te Zierikzee, die een telefoonverbinding met de geallieerde troepen in stand had gehouden en daarover veel inlichtingen verschaft had, gevraagd of de mogelijkheid bestond enige personen van het eiland weg te halen. Op een koude donkere avond, 7 December '44, gingen 16 mannen en één vrouw samen langs een eenzame dijk naar de Schelde en tuurden over het water. De spanning klom en het hart klopte al driftig de vrijheid, de VRIJHEID . . . tegemoet. Maar om half negen raasde een auto langs hen heen, bezet met Duitsers. Van zee uit kon men de auto zien rijden; de koplichten maakte een smalle lichtbaan in de duisternis. De auto draaide de dijk af en toen kon men van zee uit het rode achterlicht zien. De snelboot met Engelse stoottroepen, die hen bevrijden zou, keerde terug. Men dacht dat er verraad in het spel was en de mensen gevlucht waren . . . Kort daarop verschenen Duitse soldaten, die op het echtpaar na allen gevangennamen: o.a. een Engelse piloot, een Nederlander in Engelse dienst, een student en een Armeens onderofficier-spion; verder verzetsmensen van het eiland.

Menke K. van der Beek
Leiding verzet Schouwen-
Duiveland.
Gearr. 7-12-'44.

Een paar dagen later werden uit elke gemeente van het eiland vijf personen, waaronder familieleden van de gevangenen, naar de Slotlaan van het slot Moermond te Renesse gestuurd. Vele soldaten bewaakten daar de omgeving. Om twaalf uur moest de stoet van het gemeentehuis zich erheen begeven. Daar aangekomen zag men 10 lijken, pas opge-

hangen aan zware balken tussen twee bomen, sommige nog stuiptrekkend. Een vader zag er zijn zoon tussen hangen . . .

Tweemaal 24 uur moesten de slachtoffers van het Duitse barbarendom blijven hangen. Hun zonde was geweest, dat zij als goede Zeeuwen hun vrijheid te veel bemind hadden.

De Zeeuwen . . .

Hier dreigde het water hen te overstromen, daar werden zij bedreigd door het vuur.

De mystieke ziel van de Zeeuw heeft op enkele plaatsen tijd nodig gehad om het verschil te zien tussen de straf en het gebod om verzet te plegen tegen de roede, die God voor de straf gebruikte. Maar toen het Zeeuwse volk de geestelijke achtergrond van het nationaal socialisme ging doorzien, waren er ook onder hen velen, die de route van het verzet zijn gaan volgen.

Zeeland heeft geworsteld in de wurgende greep van de tyran, omringd door bloed en vuur en water, maar heeft overwonnen, is innerlijk nooit overwonnen geweest . . .